

А. В. Мазур, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та митного права Академії
митної служби України
Я. Є. Колюбаєв, курсант IV курсу Академії митної служби України

“ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ”: РІЗНОМАНІТНІСТЬ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА МИТНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ

Констатація факту недовершеності понятійного апарату митного законодавства приводить авторів статті до висновку про необхідність формулювання базового митно-правового поняття “переміщення товарів через митний кордон”. Аргументовано тезу щодо можливості визначити межі митно-правового регулювання саме через його означення.

Due to the verification of the fact of undeveloped customs legislation concept the authors come to the conclusion that it is necessary to formulate the main customs legal definition – “the transference of goods through the customs border of Ukraine”. The thesis as to possibility of revealing the frames of customs legal regulation through its designation is argued.

Ключові слова. Переміщення товарів через митний кордон, транскордонне переміщення, перетин митного кордону, ввезення та вивезення товарів з митної території України.

Вступ. Із прийняттям Митного кодексу України (далі – МК України) та наданням йому чинності 1 січня 2004 р. категорія “переміщення через митний кордон України”, порівняно з Митним кодексом України 1991 р. (далі – МК України 1991 р.), зазнала істотних змін. На відміну від першого кодифікованого акта в галузі митної справи, який зараховував поняття “переміщення” до переліку основних термінів, передбачених ст. 15, чинним МК України не закріплюється визначення даної правової категорії [1, 2]. Унаслідок цього вважаємо за необхідне спинитися на аналізі одного з основних понять митного права, змістом якого охоплюється процес так званого “транскордонного переміщення”.

У вітчизняній юридичній науці існують ґрунтовні наукові праці, присвячені проблемам переміщення через митний кордон України. Досліджено різні аспекти категорії “транскордонне переміщення” у працях таких учених, як Є. В. Додін, С. В. Ківалов, Б. А. Кормич, А. В. Мазур, В. В. Прокопенко, О. М. Тропіна, М. Г. Шульга та ін.

© **А. В. Мазур, Я. Є. Колюбаєв, 2009**

Постановка завдання. Проблема відсутності визначення терміна “переміщення” актуалізується на фоні подання до Верховної Ради оновленої редакції Проекту Закону України “Про внесення змін до Митного кодексу України” (далі – Проект). Невизначеність та неоднозначність в основних митно-правових термінах може знівелювати всі прагнення розробників удосконалити Митний кодекс України. Наголошуючи на необхідності законодавчого закріплення на рівні “основного митного закону” провідної категорії митного права України, вважаємо за необхідне спинитися на аналізі переваг і недоліків дефініції “переміщення” у МК України 1991 р., Митному кодексі Російської Федерації та Митному кодексі Республіки Білорусь, а також наукової літератури з даного питання. На прикладі аналізованої категорії та на основі відповідного емпіричного матеріалу важливо сформулювати пропозиції щодо шляхів подальшого розвитку термінологічного апарату митного права України та продемонструвати взаємозв'язок між обсягом поняття “переміщення” та юридичними наслідками для суб'єктів митних правовідносин.

Результати дослідження. Предметом митного права є відносини, що виникають безпосередньо в процесі чи з приводу переміщення товарів і ТЗ через митний кордон або які опосередковано впливають на переміщення товарів і ТЗ через митний кордон і спрямовані на реалізацію митними органами митної політики держави. Для всебічної характеристики та розуміння того, на що спрямовано регулятивну “енергію” митного права, проаналізуємо таку правову категорію, як “транскордонне переміщення” (“переміщення через митний кордон України”).

МК України не містить визначення поняття “переміщення”. І це при тому, що всі митні процедури законодавець нерозривно пов'язує з переміщенням (п. 19 ст. 1). Лише в нормах спеціальних митних законодавчих актів, а саме в Законі України “Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України” (далі – Закон), знаходимо визначення даного поняття: “це ввезення громадянами на митну територію України, вивезення громадянами із цієї території або транзит через територію України громадянами предметів” [3, ст. 1].

Постає питання: чому категорії “переміщення” не знайшлося місця в “основному митному законі”? На нашу думку, це поняття відсутнє в нині чинному МК України не тому, що воно неважливе чи другорядне, а через те, що досі немає єдності у розумінні його змісту. Дотепер точаться дискусії з приводу логічної структури категорії “переміщення”. Одні вважають раціональною двоскладову структуру, коли йдеться лише про дії, пов'язані із ввезенням та вивезенням товарів. Інші схильні послугуватися використуваним раніше трискладовим визначенням, тобто включають до цих дій ще й операції, пов'язані з транзитом.

Замість терміна “транскордонне переміщення” в чинному МК України закріплено поняття “ввезення товарів і ТЗ на митну територію України, вивезення товарів та ТЗ за межі митної території України”, яке визначають через категорію “переміщення” [2, п. 2 ст. 1].

У МК України 1991 р. та в оновленому Проекті МК України, запропонованому в 2008 р., законодавець дає визначення категорії “переміщення”. Так, у МК України 1991 р. під переміщенням розумілося “ввезення на митну територію України, вивезення з цієї території або транзит через територію України товарів та інших предметів у будь-який спосіб, включаючи використання з цією метою трубопровідного транспорту та ліній електропередачі” [1, п. 3 ст. 15]. Дане визначення тотожне тому, яке використовується в чинному Законі. Саме його ми вважаємо чи не найбільш удалим.

У Проекті пропонується таке означення: “переміщення товарів через митний кордон України – це ввезення товарів на митну територію України (у тому числі для транзиту) або вивезення їх з цієї території” [4, п. 38 ст. 1]. Таким чином, в усіх законодавчих актах, за винятком нині чинного МК України, пропонується трискладове законодавче визначення поняття “переміщення” з тими чи іншими модифікаціями.

До роздумів з приводу зазначеного терміна спонукає текстуальний аналіз митних кодексів Республіки Білорусь та Російської Федерації, а також Європейського Співтовариства. Так, МК РФ визначає, що переміщення через митний кордон товарів або ТЗ (мовою оригіналу) – “совершение действий по ввозу на таможенную территорию Российской Федерации или вывозу с этой территории товаров и (или) транспортных средств любым способом” [5, ст. 11]. Російський законодавець пішов шляхом унормування не лише категорії “переміщення”, а ще й закріплення на рівні МК понять “ввезення товарів та (або) ТЗ на митну територію РФ” і “вивезення товарів та (або) ТЗ з митної території РФ”, що було зроблено і в МК України 1991 р. з тією лише різницею, що до поняття “переміщення” включено таку складову, як транзит, і окремо дано визначення цієї правової категорії.

Для всебічного розуміння та аналізу поняття “переміщення” наведемо й два визначення, зафіксовані МК РФ, адже вкладено в них різний зміст.

У п. 8, 9 ст. 1 МК РФ [4] подаються такі тлумачення відповідних термінів:

- “ввезення товарів та (або) ТЗ на митну територію РФ” (мовою оригіналу) – “фактическое пересечение товарами и (или) транспортными средствами таможенной границы и все последующие предусмотренные настоящим Кодексом действия с товарами и (или) транспортными средствами до их выпуска таможенными органами”;
- “вивезення товарів та (або) ТЗ з митної території РФ” – “подача таможенной декларации или совершение указанных в абзаце втором настоящего подпункта действий (действия, непосредственно направленные на вывоз товаров и (или) транспортных средств с таможенной территории РФ – вход (въезд) физического лица, выезжающего из РФ, в зону таможенного контроля и т. д.), непосредственно направленных на вывоз товаров и (или) транспортных средств, а также все последующие предусмотренные настоящим Кодексом действия с товарами и (или) транспортными средствами до фактического пересечения ими таможенной границы”.

Ми навели оригінальний текст відповідних пунктів статті МК РФ, щоб продемонструвати, наскільки важливо правильно розуміти змістовне навантаження відповідних термінів, що мають нормативне закріплення, та наскільки важливо перекладати дослівно ці категорії без зміни змісту.

Аналіз юридичної літератури і підходів законодавця, втілених у чинному МК України, спонукає до висновку, що запозичення закордонного досвіду, на жаль, не супроводжується адекватним перекладом термінів. Так, у статті “Поняття переміщення товарів через митний кордон України” [6, 59–65] автор, перекладаючи термін “ввезення товарів та (або) ТЗ на митну територію РФ” зазначив, що це – “фактичне *переміщення*...” [6, 60], а перекладаючи “вивезення товарів та (або) ТЗ з митної території РФ” послуговувався вже терміном “... до фактичного *перетинання* ними...” [6, 60].

Абсолютно неприпустима ситуація, коли в науці відсутність єдиного підходу до термінологічного апарату, особливо такої точної науки, як право, тим паче права міжнародного співробітництва, яким є митне право України та інших держав, базується на неадекватному перекладі.

У російській мові під “перемещением” розуміють, як і в українській, “поместить, перевести в другое место” [7, 506], а під “фактическим пересечением или пересечением” – “перейти через что-нибудь, поперек чего-нибудь” [7, 510]. В українській мові наявні слова “переміщення” і “перетин”, які відповідають російським “перемещение” та “пересечение”, що підтверджує аналіз російсько-українських видань, призначених для перекладу [8, 424–428], тому, перекладаючи дані терміни, необхідно використовувати їх у чіткій відповідності до змістовного навантаження та правил перекладу. Неприпустиме використання одного терміна замість іншого, адже вони мають різний за обсягом зміст.

Аналізуючи чинний МК України, можна дійти висновку, що законодавець не дає ради з правильним тлумаченням положень, які закріплені в багатьох МК країн СНД, та, імплементувавши їх, змінив початковий зміст. Це трапилося і з поняттям “переміщення”, яке, в чомусь наслідуючи МК РФ, замінили терміном “ввезення/вивезення”. Необхідних роз’яснень стосовно змісту даної категорії не було, що й призвело до подальших дискусій з приводу категорії “переміщення” в наукових колах, зокрема щодо його співвідношення з терміном “перетин”, про що йтиметься.

МК РФ дає визначення переміщення товарів через митний кордон як ввезення товарів на митну територію чи вивезення товарів з цієї території [9, ст. 8].

МК ЄС узагалі поняття “переміщення” чи “перетин митного кордону” пов’язує не з напрямом переміщення, а з митним режимом, у який товари буде розміщено (наприклад, експорт, імпорт тощо) [10, 140–143].

У зв’язку із цим зауважимо: чи не найдосконаліше визначення поняття подавалося в МК України 1991 р., в якому під переміщенням розумілося “ввезення на митну територію України, вивезення з цієї території або транзит через територію України товарів та інших предметів у будь-який спосіб, включаючи використання з цією метою трубопровідного транспорту та ліній електропередачі” [1, п. 3 ст. 15].

Однак у системі визначень, закріпленій МК України 1991 р., – переміщення, ввезення/вивезення та транзит – існувала вада: неможливо було розподілити обсяг понять “перетин” та “переміщення” через те, що, перекладаючи текст МК РФ, який був прообразом МК України, при тлумаченні термінів “ввезення/вивезення” використали поняття “фактичне переміщення”, а не “фактичний перетин” (пересечение), а при визначенні транзиту записали просто – переміщення, що призвело до непорозуміння та наявності логічної помилки. Ще одним недоліком стало те, що поняття “ввезення і вивезення” істотно відрізняються за конструкцією від поняття “транзит”, що не дозволяло дати однозначне роз’яснення категоріям “переміщення” та “фактичний перетин”. Однак, незважаючи на зазначені недоліки, дана дефініція все ж має низку переваг перед наведеними вище.

1. Дане визначення трискладове, що повною мірою відображає зміну місцеперебування (місцезнаходження) товарів і ТЗ, які переміщуються через митний кордон України. При цьому наголошено на меті та напрямкові транскордонного переміщення. Це якісно відрізняє трискладову систему від двоскладової – в останній не береться до уваги різниця в меті переміщення, а також, попри подібність напрямків переміщення, пункт кінцевого призначення для відповідного товару. Увезення як таке істотно відрізняється від транзиту, хоча обидва ці митні режими або дії (залежно від того, що ми вкладаємо в дані поняття) передбачають спочатку ввезення даних товарів чи ТЗ на митну територію України [6, 60–61].

2. Суттєва перевага даного визначення в тому, що транзит не береться як різновид ввезення тільки зі специфічною метою. Це дозволяє нам застосовувати універсалізоване або широке поняття транзиту (не лише як міжнародний, а й внутрішній). Так, під час транзиту товарів до спеціальної митної зони спочатку відбудеться вивезення товарів і ТЗ, а потім уже їх розташування в згаданому митному режимі. Дане визначення дасть можливість у повному обсязі використовувати наявні митні режими та можливі операції (ввезення, вивезення і транзит) з товарами і ТЗ, які переміщуються через митний кордон України.

На наш погляд, у МК України потрібно закріпити визначення “переміщення через митний кордон”, під яким слід розуміти “сукупність дій, пов’язаних із ввезенням на митну територію України, вивезенням з цієї території або транзитом через територію України товарів та ТЗ у будь-який спосіб” [11, 91], без наголошення на певних специфічних способах (стосовно трубопровідного транспорту та ліній електропередач) переміщення товарів через митний кордон України, що дозволить уникнути прикрого різночитання однієї з основних митно-правових категорій.

Для надання всебічної та ґрунтовної характеристики категорії “переміщення” необхідно зупинитися ще на деяких аспектах даної категорії, а саме на аналізі поняття “транскордонне переміщення” у співвідношенні з терміном “фактичний перетин” або “перетин митного кордону”, на характеристиці дій та інших складових, які становлять зміст категорії “переміщення”, й на аналізі принципів переміщення товарів та ТЗ через митний кордон як керівних ідей, на яких ґрунтується цей процес.

Перш за все, потрібно проаналізувати категорію “фактичний перетин” та її співвідношення з поняттям “переміщення”. Автори навчального посібника з митного права України визначають “переміщення” та “перетин” як загальне та окреме і зазначають, що переміщення характеризує загальні аспекти проведення операцій з товарами й ТЗ на митному кордоні, а перетин митного кордону фіксує факт і момент подолання саме межі митної території України [11, 103].

Ми погоджуємося з цим твердженням певною мірою, проте слід наголосити на тому, що переміщення показує скоріше не загальні аспекти проведення операцій з товарами й ТЗ на митному кордоні, а напрямок руху відповідних об’єктів, тому що обсяг операцій залежить від заявленої мети переміщення та заявленого митного режиму, а порядок їх проведення єдиний для всіх, крім певних винятків, що є одним із основоположних принципів митного права (митного оформлення та контролю) і засадою забезпечення законності під час переміщення через митний кордон України будь-чого.

Також ми цілком підтримуємо ідею, що переміщення – це загальне поняття, проте фактичний перетин – це не просто окрема, це невід’ємна складова такого процесу, і відповідно до теорії митного права та судової практики момент фактичного перетину митного кордону України визначається залежно від транспорту й напрямку переміщення (наприклад, під час авіаперевезень – при експорті – здійснення або завершення митного оформлення в аеропорту, де відбувається навантаження тощо) [11, 103–104; 12, п. 7].

Найбільш дискусійне питання визначення обсягу поняття “переміщення”, тобто встановлення того, які дії становлять його зміст, і коли можна стверджувати, що переміщення розпочато або закінчено, а отже, *можливе настання юридичної відповідальності за порушення порядку переміщення товарів та ТЗ через митний кордон України*. На жаль, український законодавець, на відміну від російського, не визначив можливі дії, які становлять обсяг даного поняття, що стало підставою для дискусій з приводу обсягу змісту категорії “переміщення”, що тривають і донині.

Для того, аби дати відповідь, що ж необхідно включати до змісту терміна “транскордонне переміщення”, звернемо увагу на МК РФ та наукові погляди з даного питання.

Так, до переміщення у МК РФ належать дії щодо ввезення та вивезення товарів і (або) ТЗ з митної території РФ, а обсяг дій прив'язав до напрямку переміщення (ввезення чи вивезення). Залежно від цього зміст поняття “переміщення” становить:

- при ввезенні – фактичний перетин товарами і (або) ТЗ митного кордону РФ та всі наступні визначені МК РФ дії з цими товарами, до моменту їх випуску у вільний обіг;
- при вивезенні – подання митної декларації та дії, які безпосередньо спрямовані на вивезення товарів і (або) ТЗ з митної території РФ до фактичного перетину ними митного кордону, до яких належать: вхід фізичної особи, що від'їжджає з РФ, у зону митного контролю та інші дії, зазначені в пп. 2 п. 9 ст. 1 МК РФ [5].

Така позиція законодавця в Російській Федерації фактично виключила дискусії з приводу категорії “переміщення”, і вчені погоджуються зі змістом даної категорії [13, 30–31]. Єдиною істотною вадою в дефініції “переміщення”, закріпленій в МК РФ, ми вбачаємо відсутність складової категорії “переміщення” – категорії “транзит” як різновиду напрямку переміщення, котрий необхідно закріпити на одному рівні поряд із ввезенням та вивезенням товарів і (або) ТЗ на/з митної території відповідної країни.

В Україні також була спроба внаормувати обсяг поняття “транскордонне переміщення” на рівні кодифікованого нормативно-правового акта, зроблена в МК України 1991 р. Проте, на відміну від МК РФ, МК України 1991 р. не зміг визначити обсяг дій, які становлять зміст даної категорії, і це призвело до виникнення плутанини, хоча запропонований підхід, на нашу думку, цілком виправданий, і ми хочемо запропонувати таке бачення ввезення, вивезення і транзиту.

Ми вважаємо, що під переміщенням, залежно від напрямку, треба розуміти:

1) при ввезенні – фактичний перетин товарами і (або) ТЗ митного кордону України, всі попередні (наприклад подання попередньої митної декларації і т. д.) та наступні визначені МК України дії з цими товарами, до моменту завершення дії заявленого митного режиму;

2) при вивезенні – подача митної декларації та виконання дій, які безпосередньо спрямовані на вивезення товарів і (або) ТЗ з митної території України до фактичного перетину ними митного кордону або завершення дії заявленого митного режиму. До зазначених вище дій належать: вхід фізичної особи, котра від'їжджає з України в зону митного контролю, в'їзд ТЗ до пункту пропуску через державний кордон України з метою виїзду за межі митної території України, здавання транспортним організаціям товарів або організаціям поштового зв'язку міжнародних поштових відправлень для вивезення за межі митної території України, дії осіб, безпосередньо спрямовані на фактичний перетин митного кордону товарами і (або) ТЗ поза визначеними законодавством України місцями;

3) при транзиті – фактичний перетин товарами та (або) ТЗ митного кордону України з метою їх транспортування митною територією України та всі наступні визначені МК України дії з цими товарами, до моменту їх фактичного перетину митного кордону України з метою їх вибуття з митної території України або транспортування товарів і ТЗ під митним контролем між двома митними органами або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання таких товарів і транспортних засобів на митній території України.

Окрім вказаних дій, які визначають обсяг змісту переміщення, на його зміст, за визначенням авторів навчального посібника з митного права України, впливають такі складові: виконання вказаних дій у правовому режимі; наявність певних засобів та способів їх виконання; наявність товарів і ТЗ, стосовно яких виконуються такі дії та фактичний перетин митного кордону товарами і ТЗ [11, 91–92].

Однак ми показали, що така складова, як фактичний перетин митного кордону України, входить до змісту переміщення, разом з діями, які вчиняються для здійснення переміщення. Саме фактичний перетин і є визначальним для особи. Їй важливо отримати результат – вивезти, ввезти або здійснити транзит товарів і (або) ТЗ, а не здійснити переміщення як самоціль, тому вважаємо за необхідне розглядати фактичний перетин без відриву від дій, які вчиняються при переміщенні.

Також ми вважаємо, що визначальним для переміщення є виконання таких дій не у відповідному правовому режимі, а в митному режимі, адже саме від мети переміщення та митного режиму, в який розміщується товар, залежить обсяг митних процедур та порядок їх здійснення.

Законодавче закріплення визначення поняття “переміщення” і його складових: “ввезення”, “вивезення” і “транзит” – дозволить уніфікувати категоріальний апарат митного права та забезпечити законність під час транскордонного переміщення.

Підсумовуючи викладене, хотілося б зосередити увагу на принципах транскордонного переміщення, що виділяються в науковій літературі. Принципи переміщення досліджувалися неодноразово, їх, як правило, виділяють шість: свобода переміщення товарів і (або) ТЗ; контрольованість переміщення; митне оформлення товарів і (або) ТЗ; обов'язковість декларування певних товарів і (або) ТЗ; здійснення переміщення в чітко визначених місцях; право вільного обрання та зміни митного режиму [11, 104–107; 6, 61–63].

Однак із розвитком митного права України дана система не переглядалася, тому, на нашу думку, на часі розв'язання проблеми вдосконалення наведеної системи принципів переміщення та її узгодження з галузевими принципами митного права й загальними принципами теорії права. Ця проблема потребує всебічного та ґрунтовного аналізу, чому буде присвячено окреме дослідження.

Висновки. Під час дослідження нами запропоновано низку новацій, які, вважаємо, дозволять уніфікувати термінологічний апарат митного права.

Отримані після аналізу категорії “переміщення” теоретичні напрацювання дають нам можливість дійти практичних висновків. Так, розкриття змісту поняття “переміщення” та складових даної категорії: “перетин митного кордону”, “ввезення”, “вивезення” і “транзит” дає можливість: по-перше, визначити юридичні факти, за наявності яких можливо настання юридичної відповідальності за порушення встановленого порядку переміщення товарів і ТЗ через митний кордон України; по-друге, визначити межі митно-правового регулювання; по-третє, окреслити коло джерел митного права; відмежувати порушення митних правил від інших адміністративних деліктів.

Література

1. Митний кодекс України 1991 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 16. – Ст. 203.
2. Митний кодекс України 2002 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38–39. – Ст. 288.
3. Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 2.
4. Проект Митного кодексу України від 27.02.2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/doccatalog/list?currDir=341844>
5. Митний кодекс Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу :: <http://www.tamognia.ru/legislation/12537/?VIEW=DETAIL>
6. Іванченко О. С. Поняття переміщення товарів через митний кордон України [Текст] / О. С. Іванченко // Митна справа. – 2007. – № 2. – С. 59–65.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М. : Азбуковник, 1998. – 944 с.
8. Олійник І. С. Російсько-український словник [Текст] / І. С. Олійник, Д. І. Ганич. – 5-те вид., доп. і перероб. – К. : А.С.К., 1997. – 760 с.
9. Митний кодекс Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу :: <http://www.tamognia.ru/sng/belarus.html>
10. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження [Текст] : наук.-практ. посібник / за наук. ред. А. В. Мазура. – К., 2005. – 832 с.
11. Митне право України [Текст] : навч. посібник / за заг. ред. В. В. Ченцова. – К. : Істина, 2007. – 328 с.
12. Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм чинного законодавства [Текст] : Лист Вищого арбітражного суду № 01-8/292 від 21.06.1999.
13. Таможенное право [Текст] : учебник / отв. ред. проф. А. Ф. Ноздрачев. – М. : Юристь, 1998. – 576 с.